

²²⁴ Бантиш-Каменский Д. История Малой России. 2-е изд. – Ч.2. – С.202; Бантиш-Каменский Д. Словарь... – Москва, 1836. – Ч.1. – С.126; То же. – Санкт-Петербург, 1847. – Ч.3. – С.242.

²²⁵ Его же. Шемякин суд... – С.782.

²²⁶ Штейн В. Бантиш-Каменский Дмитрий Николаевич // Русский биографический словарь: В 25 т. – Санкт-Петербург, 1900. – Т.2: Алексинский – Бестужев-Рюмин. – С.468.

²²⁷ Бантиш-Каменский Д. Словарь... – Санкт-Петербург, 1847. – Ч.3. – С.64.

The article shows socio-cultural reasons and intellectual influences that caused the writing of «The History of Little Russia». The author examines the structure of the work and author's strategy of Ukrainian past explanation. The reception of D.Bantysh-Kamenskyi's study in Ukrainian and Russian historiographies is analyzed.

А.В.Блануца*

ШЛЯХЕТСЬКЕ ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ: ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ**

У статті проаналізовано джерела дослідження проблем шляхетського землеволодіння у Великому князівстві Литовському, узагальнено основні типи великокнязівських земельних надань і підтверджень князям, панам і шляхті, а також представлено найбільш поширені на сьогодні дослідницькі методи студювання задекларованої проблеми та запропоноване власне бачення шляхів її розв'язання. У додатках подаються документи Литовської метрики, які ілюструють основні типи великокнязівських надань: лист-надання, привілей і підтверджувальний лист.

Проблеми, пов'язані з дослідженням шляхетського землеволодіння на українських землях Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ), становлять важливий науковий інтерес. Актуальність задекларованої проблематики підтверджується значною активізацією на сучасному етапі литuanістичних студій¹. Поряд із політичними, військовими та дипломатичними плідно розробляються й соціально-економічні сюжети історії різних земель ВКЛ.

Верхове право на володіння та розпорядження земельним фондом держави належало великому князеві литовському. Земельні відносини різних суспільних верств ВКЛ, у тому числі й шляхти, базувалися на принципі військово-служилого землеволодіння. За військову службу великий князь жалував шляхту землею та маєтностями (загальне поняття, що включало у себе села, землі, різні угіддя, боброві, рибні лови, сіножаті, городи, будинки у містах, церкви й монастирі тощо) на певних, визначених документально, умовах. В історіографії тримання земель на умовах військової служби прийнято поділяти на дві групи: 1) строкове або безстрокове тримання (до одного, двох і більше «животів» (пожиттєво), «до волі і ласки господарської», на ленному праві, «до очищення вотчини», «на хлібокормління», «на поживенье», «до лучшего опатранья»); 2) вічне тримання, вотчина, купівля та володіння за правом успадкування².

* Блануца Андрій Васильович – канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ.

E-mail: an_blan@mail.ru

** Стаття написана в рамках дослідницького проекту, підтриманого Стипендіальною програмою Музею історії Польщі (Варшава, Польща).

Джерелами дослідження шляхетського землеволодіння у ВКЛ є документи Литовської метрики (далі – ЛМ) (від лат. *matricula* – виписка, інвентар) – великого комплексу специфічних матеріалів у вигляді зшитків або книг великокнязівської канцелярії ВКЛ XV–XVIII ст. із копіями документів, що видавалися від імені великого князя литовського, панів-ради ВКЛ і сейму та підлягали необмеженому у часі зберіганню. До книг ЛМ вносилися також інші важливі матеріали (переклади ярликів кримських ханів, реєстри з московської дипломатичної документації, матеріали Лівонського ордену тощо). ЛМ стала основою головного державного архіву ВКЛ і виконувала юридично-реєстраційні функції. Документація велася латиною, староукраїнською та старопольською мовами. Листи-записи й виписи з книг ЛМ використовувалися з юридичною та довідковою метою всіма суб'єктами права – верховною владою, державними установами, привілейованими станами та групами, магістратами, міщанами, церквою, етнорелігійними громадами та ін. На основі метричних записів на відповідні звернення з державної канцелярії видавалися юридично завірені листи-виписи (копії з копій). У результаті діяльності державної канцелярії відклалися книги ЛМ, які за видовими ознаками розподіляються на книги записів, судових, публічних справ, переписів, дипломатичних справ та сигілат.

Основні масиви документів, що стосуються земельних надань, відклалися у книгах записів. Правовою основою шляхетського землеволодіння у ВКЛ стали господарські пожалування, що здійснювалися шляхом видачі з великокнязівської канцелярії привілеїв, надавчих та підтверджувальних листів на звернення та прохання шляхти. М.Ковальський у групі документів надавчого характеру, що відклалися у книгах записів ЛМ, виділяє такі різновиди: «листи» – грамоти надавчі (привілеї), підтверджувальні – «конфірмації» чи «підтвердження»³. В опрацьованих нами джерелах книг записів для позначення надань великих князів литовських писарі великокнязівської канцелярії вживали два терміни – «лист» та «привілей», а для підтвердження – «потверженє». Тому, приймаючи за основу класифікацію М.Ковальського, для позначення документів надавчого характеру вживатимемо терміни «привілей», «лист-надання» (надання) та «підтверджувальний лист» (підтвердження).

У документах, згідно з якими великі князі литовські жалували ті чи інші володіння, визначалися терміни та умови їх тримання. Характерною особливістю позитивних тримань було обмеження володіння маєтністю до одного, двох і більше «животів», тобто життя власника (один «живіт»), його дітей (два «животи») та онуків (три «животи»). Так, у 1497 р. Александр Ягеллончик пожалував пану Бику Александровичу маєток Брилеве у Житомирському повіті «до живота»⁴. Листом від 28 березня 1533 р. Сигізмунд I Старий підтвердив житомирському зем'янинові Стецьку Вороничу та його братам право на володіння селами Ловковим та Іванковим, наданими привілеєм короля Александра Ягеллончика їхньому батькові. С.Воронич, згідно з великокнязівським листом, отримав право на володіння вказаними селами «до свого живота», тобто позитивно⁵. У даному випадку Сигізмунд I Старий не перевів села Ловкове та Іванкове на інший тип тримання господарських маєтностей, наприклад, у вічне або вотчинне володіння, не зважаючи на те, що дані села були у триманні батька прохача. Тому й після смерті С.Воронича господарські села могли бути надані або нащадкам тримача, або й іншому шляхтичу, не пов'язаному родинними зв'язками з Вороничами.

Після смерті доживотного тримача маєтностей його володіння відходили до господарського домену. Нащадки тримача, які бажали отримати у володіння маєтність, повинні були виклопотати у господаря надавчий або ж підтверджувальний лист. У протилежному разі всі володіння автоматично відходили на господаря. Наприклад, 30 жовтня 1529 р. Сигізмунд I Старий виніс вирок бо-

яринові князя Юрія Семеновича Слуцького – Івашку Зубковичу, за яким не задовольнив прохання останнього підтвердити за ним маєток померлого батька «на Цепрі». Причиною відмови послужило те, що І.Зубкович намагався отримати у володіння маєтність без належних документальних підтверджень. Шляхтич мовив, нібито батьківська маєтність перейшла йому у спадок і сам господар видав йому підтверджувальний лист на неї. Утім, як з'ясувалося на судових роках, І.Зубкович не зміг надати бажаних листів, через що й отримав такий вирок великого князя: «И онъ (І.Зубкович – А.Б.) на тыи роки того прывиля перед нами не клал. Мы подле первого выroku н(а)шого, тое именье на Цепре, яко спадокъ, взяли къ нашимъ рукамъ г(о)с(по)д(а)рьскимъ»⁶.

Доживотні тримання обумовлювалися чітко визначеним терміном, тоді, як тримання «до волі і ласки господарської» такої часової регламентації не мали й визначалися на розсуд великих князів литовських. Приміром, до волі і ласки господарської право володіння селом Сербин у Кременецькому повіті отримав у 1450 р. від Казимира IV Ягеллончика дяк Іванко. У 1452 р. на таких же умовах Петро Мишчич отримав право на маєтності Хулів, Холюневець, Салищове городище, Бече у Перемиському повіті, а Кузьма Волошин у 1465 р. – на «пусту землю» Берег з бобровими гонами у Кременецькому повіті⁷.

Пожалування до волі і ласки господарської практикували й наступники Казимира IV Ягеллончика, проте масштаби таких надань були значно меншими. Так, привілеєм від 6 червня 1496 р. Александр Ягеллончик пожалував володимирському наміснику Василю Хребтовичу маєток Горухове у Володимирському повіті й обмежив термін тримання до волі і ласки господарської⁸.

Тримання маєтностей на ленному праві в основному еволюціонувало з пожиттєвих надань. У цьому разі земля чи маєтність жалувалися тому чи іншому шляхтичу за умови успадкування по чоловічій лінії. Низка листів-надань на ленному праві ввійшла, зокрема, до 35-ї книги записів ЛМ. Так, протягом першої половини 1550-х рр. Сигізмунд II Август пожалував на ленному праві пану Семену Кмітичу села Антоновичі, Товстий Ліс у Київському повіті, «службу людей» у Чорнобилі та село Завойти і «службу людей» у Мозирському повіті; київському воеводі пану Григорію Олександровичу Ходкевичу – місто Бихів, двір Добоску з Добоськими і Глуськими селами та підтвердив бояринові Київського повіту Федорові Тиші землі, сіножаті, чоловіка Остапа Котовича з його братами у Терзській волості, а також три селища та «четверту землицю» у Київському повіті⁹. Окрім Київщини, Сигізмунд II Август широко практикував надання на ленному праві в білоруських та литовських землях ВКЛ¹⁰.

Меншого поширення набули господарські надання «до очищення вотчини», «на хлібокормління», «на поживенье», «до осмотренья» і «до лучшего опатранья». Форми таких пожалувань зводилися до того, що господар надавав у користування певні маєтності до часу виділення кращих або звільнення втрачених. Наприклад, у 1447 р. Гридку Скипоровичу були надані володіння у Брянську на заміну його смоленських маєтків¹¹. У 1487 р. Казимир IV Ягеллончик пожалував Федку Колонтаєву селище Митковщину, а в 1488 р. мценському бояринові Логвину Курянову – селища Тюфанове та Андрееве «до осмотренья»¹². На таких же умовах володіння землею здійснювали свої пожалування й наступники Казимира IV Ягеллончика – його сини Александр Ягеллончик та Сигізмунд I Старий¹³.

Надання на умовах хлібокормління практикувалися в основному під час переходу на службу до великого князя литовського московських бояр. Такі випадки, зокрема, траплялися під час литовсько-московських воєн початку XVI ст. Наприклад, після еміграції до Московії князів Василя та Семена Масальських усі маєтності, якими вони володіли у ВКЛ, відійшли до великокнязівського домену і були надані московським боярам¹⁴. Так, у 1534 р. Сигізмунд I Старий

надав «на хлібокормління» боярському синові Івану Поросукову «чотири чоловіки і чотири землі пустовських» під Василішками, якими раніше володів кн. В. Масальський¹⁵. Того ж року господар у своєму листі до василішського і марківського державці пана Яна Миколайовича Радивіловича наказував надати «на хлібокормління» боярському синові Федорові Селеву «двох чоловіків і три землі пустовських» у Василішках, що відійшли до короля після зради і втечі до Москви кн. Василя Масальського¹⁶.

Другим листом великий князь литовський наказував василішському і марківському державці панові Яну Миколайовичу Радивіловичу надати «на хлібокормління» боярському синові Івану Козиновичу «одного чоловіка і дві землі пустовських» у Василішках¹⁷. Через кілька місяців до книги ЛМ було зроблено запис зі списком бояр московського князя, яким Сигізмунд I Старий наказав давати осілості «на хлібокормління» у Василішках і Жолудку, які повернув кн. Василь Масальський¹⁸.

Більш стійкою формою службового землеволодіння у ВКЛ були «вічні тримання», за якими передбачалось володіння землею з правом успадкування при умові несення земської служби. Такі надання робилися великими князями литовськими протягом XV–XVI ст. й основною їх метою було забезпечення більш стійких умов тримання землі шляхтою та забезпечення захисту кордонів ВКЛ. Для прикладу, Александр Ягеллончик вічним правом у 1496 р. пожалував кн. Костянтину Івановичу Острозькому маєтки Вздолицію і Глинськ¹⁹, у 1498 р. – королівському млинареві Ониську Пашковичу – млин із будинком у Луцьку та млин у Голишеві²⁰, а луцькому війту Трушу – фільварок під Луцьком²¹. 23 березня 1523 р. вийшов привілей Сигізмунда I Старого королівському писареві пану Михайлу Васильовичу на село Свиноути у Володимирському повіті «вічним правом»²². Проте у цьому селі проживали путні слуги, на яких великокнязівська данина не поширювалася. Слугам у великокнязівському листі надавалося право вибору: або служити новому господареві, або залишити осаджені місця й перейти на інші землі; тяглим же слугам право вибору не надавалося.

Серед причин великокнязівських пожалувань бачимо намагання господаря якнайефективніше використовувати власний домен. Наприклад, 10 березня 1512 р. Сигізмунд I Старий надав київському зем'янинові Іванові Фурсовичу спустошене напередодні татарами селище Разнин у Луцькому повіті²³. У даному випадку господар, по-перше, забезпечував шляхтича землею, а, по-друге, утримував данини зобов'язувався відновити інфраструктуру поселення, а також виконувати з нього земську службу.

Утім, найбільш стійкою формою службового землеволодіння у ВКЛ було вотчинне володіння. Великі князі литовські надавали шляхті у вотчину здебільшого ті володіння, які перебували у власності певного роду на протязі кількох поколінь. Так, у книзі данин Казимира IV Ягеллончика міститься низка надань із правом вотчинного володіння²⁴. Сигізмунд I Старий у вотчину надавав, зокрема, володіння князів Глинських. Наприклад, привілеєм від 10 квітня 1508 р. він пожалував пану Сенку Полозовичу маєток Гостомляни в Київському повіті, Ставок у Житомирському повіті, Глядковичі в Овруцькому повіті, відібрані від кн. Глинських²⁵. 4 червня 1511 р. у Бересті Сигізмунд I Старий підписав підтверджувальний лист вінницькому зем'янинові Іванові Супруновичу на вотчинні маєтки Микулинці, Почапинці, половину селища Мезикова та селище Супрунове у зв'язку з тим, що попередній привілей згорів під час татарського нападу²⁶. Як бачимо, шляхта дуже ревно пильнувала свої вотчинні володіння, про що свідчить намагання завжди мати відповідні документи, а у разі їх втрати – якнайшвидше відновити.

Варто відзначити, що попри такі стійкі форми землеволодіння, як вічне і вотчинне, верховна влада в особі великого князя литовського могла у будь-який

момент скористатися правом відчуження маєтностей на користь господарського домену. Одним із прикладів цього є вирок Сигізмунда II Августу щодо володінь кн. Василя Ковельського. Так, 11 жовтня 1541 р. господар направив листа кн. В.Ковельському, в якому наказував не чинити опору через «ув'язання» в його маєтності великокнязівського дворянина. Великий князь литовський у даному випадку відбирав володіння кн. В.Ковельського з причини несплати ним сребщизни, збір якої був проголошений у 1540 р. на потреби «оборони паньства н(а)шого Великого князства Литовського». У великокнязівському листі також вказувалося, що князь В.Ковельський мав сплатити борг за сребщизну у подвійному розмірі («совито»), а допоки борг не сплачено – князівські володіння переходили до господарського домену²⁷. Таким чином, яскраво демонструється верховне право великого князя литовського на розпорядження й контроль за земельним фондом ВКЛ. Сигізмунд II Август, не бажаючи «болши того своволенства твоего (кн. В.Ковельського – А.Б.) терпети», у рамках земельного права ВКЛ наклав відповідні санкції щодо володінь князя, позбавивши його права на володіння й розпорядження маєтностями на період погашення боргу «за тую сребщизну, которую ты (кн. В.Ковельський – А.Б.) повиненъ дати з ыменей своих до скарбу н(а)шого»²⁸. Після виконання наказу господаря передбачалося негайне повернення конфіскованих маєтностей князеві В.Ковельському.

Отримання шляхтою маєтностей і земельних наділів навіть на умовах вічного чи вотчинного володіння на практиці не означало повного контролю над цими землями. Певні обмеження стосувалися ведення окремих видів господарської діяльності, як-то «замок садити, торг, корчми мати, мито збирати» тощо. Зокрема, господарському дворянинові Іванові Немиричу для того, щоб у власному маєтку Городищі, виміняному за дозволом господаря у ченців київського Пустинно-Микільського монастиря, збудувати замок і мати торг та корчми, довелося клопотатися перед Сигізмундом I Старим, а також представляти листи, які засвідчували його право на володіння маєтком²⁹.

Симптоматично, що організацію та діяльність міських торгів визначали певні приписи великокнязівського уряду чи власника міста, містечка, селища. Так, у 1532 р. кн. Олександр Збараський, збудувавши замок у своєму Порицькому маєтку, звернувся з проханням до Сигізмунда I Старого дозволити мати торг і корчму. Дозвіл було отримано, і в ньому, зокрема, зазначався день проведення торгу – четвер³⁰. Як правило, при видачі таких привілеїв брався до уваги факт існування торгу³¹, а єдиним застереженням було те, щоб нові торги не заважали вже наявним у найближчих державних містах. Наприклад, у 1528 р. Сигізмунд I Старий на прохання князів Василя та Богдана Романовичів Відницьких дозволив мати торг і ярмарок в їхньому маєтку Любчі. Князі у своєму зверненні вказували, що новозасновані торг і ярмарок не лише не шкодитимуть господарським торгам, але й сприятимуть розвитку місцевої торгівлі³². Подібними заходами великі князі литовські намагалися впорядкувати систему торгів у ВКЛ із метою оптимізації прибуткової частини державної скарбниці.

Водночас верховна влада гарантувала права шляхти на отримані чи вислужені володіння, що яскраво простежується за матеріалами ЛМ. Наприклад, 14 квітня 1542 р. Сигізмунд II Август направив листа дирванському тивуну Богдану Митковичу з наказом поступитися підданими Дирванської волості шляхтичу Яну Дирмовичу згідно з представленими останнім листами-привілеями, що підтвердили його право на вказаних підданих. Дане рішення великий князь литовський виніс у справі, порушеній самими дирванськими підданими, які позивалися на свого власника Яна Дирмовича з приводу того, начебто він не мав правових підстав на володіння ними, а вони самі здавна були господарськими підданими й виконували службу господарю, а не Я.Дирмовичу. Отримавши позовну скаргу дирванських підданих, Сигізмунд II Август доручив розібрати-

ся у справі дирванському тивуну, який на час розслідування відібрав у Я.Дирмовича двадцять служб підданих і перевів їх під юрисдикцію господаря³³. Ян Дирмович на судові роки представив шість листів (надання, вислуги, підтвердження й купчі листи), з допомогою яких доводив своє право на двадцять дирванських підданих та їхні служби. Отримавши документальні підтвердження, дирванський тивун представив їх Сигізмунду II Августу, а той, вивчивши їх, наказав тивуну «ажъбы еси тыхъ людей его (Яна Дирмовича – А.В.) всихъ со всеми ихъ землями и маетностями в целости ему поступил и в то его увезалъ», а також «ажъбы они ему яко пану своему служили и во всемъ его были послушны»³⁴. Таким чином, спроба дирванських підданих перейти під юрисдикцію великого князя литовського не увінчалася успіхом. У даному випадку підтвердилася функціональна дієвість юридичних норм шляхетського землеволодіння на основі великокнязівських земельних надань та підтверджень.

Верховне право господаря щодо розпорядження земельним фондом ВКЛ яскраво підтверджується низкою великокнязівських дозволів на операції купівлі та продажу маєтностей, здійснених шляхтичами. Відповідна норма була закладена у I Литовському статуті. Показовими у цьому плані є два великокнязівських листи від 24 жовтня 1542 р. Одним із них Сигізмунд I Старий надавав дозвіл осілому татарині Троцького повіту Обдулі Абрагимовичу продати троцькій воеводині Петровій Анні Олександрівні село Красне³⁵ – відповідний лист було занесено до книги великокнязівської канцелярії (за сучасною класифікацією книг ЛМ – це 28-ма книга записів). Наступним записом у даній канцелярській книзі став лист Сигізмунда I Старого про дозвіл на відповідну купівлю троцькою воеводиною села Красного³⁶. Причому другий великокнязівський лист був датований також 24 жовтня 1542 р.³⁷ Подібні дозволи великій князі литовські надавали й у випадках операцій обміну³⁸.

Нерідко при наданні маєтності тому чи іншому шляхтичу практикувалось також проведення реєстру наданих володінь. Наприклад, під час передачі у 1541 р. господарському скарбному Микиті в держання двору Аїн Сигізмунд I Старий наказав земському підскарбію, маршалку та господарському писарю пану Івану Горностаю здійснити перепис (реєстр) усіх «міщан, путних слуг, тяглих людей, пустих земель, пожитків, плат і доходів Аїнського двору»³⁹.

Не менш поширеною формою шляхетського землеволодіння у ВКЛ було володіння за успадкуванням. Для того, аби на законних підставах увійти («ввестися») у володіння спадковими маєтностями, шляхтич мав надати великокнязівському урядові відповідні документи – у даному випадку заповіт («тестament»). Наприклад, у 1518 р. Сигізмунд I Старий видав підтверджувальний лист волинським зем'янам Олехну, Яцьку і Томилу Вороничам на маєток Туличове у Луцькому повіті, записаний їм за тестаментом сестри вічним правом⁴⁰, а в 1532 р. господар підтвердив шляхтичеві Яцьку Яцьковичу Скленьському частину маєтку в Бородичах, записану йому братом Мануйлом також вічним правом⁴¹.

Широкого поширення набула форма землеволодіння за правом близькості. Яскравим прикладом може слугувати великокнязівський лист, занесений до 35-ї книги записів ЛМ. Так, у липні 1551 р. Лукаш Даровський звернувся до Сигізмунда II Августа з проханням надати йому землю Євковщину у Новгородському повіті, мотивуючи це тим, що попередній власник Мартин Васильович (родич Л.Даровського) помер і земля відійшла до великокнязівського дому. Із документа дізнаємось, що вказана земля була надана господарем Мартині Васильовичу на невизначений час («до волі і ласки господарської») на умовах земської служби. Тому Лукаш Даровський, будучи близьким до померлого шляхтича, скористався правом близькості й просив у господаря дану землю. Жалуючи Євковщину, великий князь литовський зобов'язав Л.Даровського та

його нащадків «служити службу военъную конно, збройно, такъ яко иншие бояре шляхта службу военъную служатъ». Зі свого боку, господар гарантував шляхтичу та його родині вказану землю «спокойнее держати и того всего добровольне уживати», як до цього володів його пращур Мартин Васильович⁴². У даному випадку Сигізмунд II Август пожалував Л.Даровському землю Євковщину на тих же умовах, на яких раніше нею володів Мартин Васильович – термін обмежувався великокнязівською «волею й ласкою».

Важливим аспектом у дослідженні шляхетського землеволодіння є з'ясування специфіки дослідницького інструментарію та методологічних підходів, якими для вирішення поставлених завдань послуговуються історики. Основні з них можна об'єднати навколо кількох дослідницьких прийомів.

По-перше, досліджуючи типи шляхетського землеволодіння у ВКЛ історик-литуаністи кінця XIX – початку XX ст. виходили з тези, яка, зрештою, їх усіх об'єднувала, про військовий (земський) характер володіння землею. Тобто, усі поземельні відносини у ВКЛ базувались на тому, що лише за умови служби великому князю литовському (або представникам його влади на місцях) шляхта отримувала право володіти певними маєтностями. Умови ж володіння землею окреслювалися відповідними документами, за якими визначалися термін, характер та статус пожалуваної землі. М.Довнар-Запольський, як уже зазначалося, усі володіння ділив на дві групи. Не вдаючись до історіографічних екскурсів (це тема окремого дослідження) зазначимо, що литуаністи у своїх працях так чи інакше, базуючись на відповідних документах ЛМ, аналізували лише форми шляхетського землеволодіння. Відповідно методологічна основа їхніх студій не виходила за межі позитивізму, що, на думку автора, не слід вважати вадою.

По-друге, визначальним фактором у методології дослідження поземельних відносин є з'ясування суті співвідношення верховного (державного) і приватного права власності на землю у ВКЛ. У даному контексті важливо простежити еволюцію земельних пожалувань у ВКЛ за хронологічним і територіальним принципом⁴³. Певні напрацювання у даному методологічному ключі мають мінські литуаністи В.Менжинський та А.Дзярнович. Зокрема, вони проаналізували комплексний матеріал про склад шляхти та її земельні володіння в Опшмянському повіті першої половини XVI ст.⁴⁴ Автори опрацювали книги ЛМ №12–24 та склали таблицю, яка ілюструє землеволодіння опшмянської шляхти, а також уклали перелік населених пунктів, топонімів і землевласників, таблиці про форми землеволодіння, способи набуття земельної власності, соціальний статус і уряди шляхти, джерела повідомлень, види актів, умови володіння, хронологічний список документів. Таку ж процедуру (однак уже розширивши кількісний склад книг ЛМ) історики проробили з Берестейським, Кам'янецьким і Кобринським повітами⁴⁵.

Методологічний інструментарій у напрацюваннях мінських литуаністів відзначається широким застосуванням кількісних та статистичних методів, що навіть інколи, як влучно зауважив вільнюський історик Т.Баранаскас, призводить до «надмірної гри цифрами»⁴⁶.

По-третє, не менш важливою проблемою методологічного характеру є визначення підходів у дослідженні питань розпорядження земельними володіннями та обсягу й характеру повинностей, що їх «відбували» з тієї чи іншої маєтності. У даному ракурсі сучасні історики здебільшого розглядають проблему дотично, в основному досліджуючи селянське землекористування, наприклад, еволюцію закріпачення селянства⁴⁷, а також специфіку земельних відносин у селянських соціально-територіальних спільнотах⁴⁸. Характерно, що методологічні підходи у дослідженні тих чи інших стрижневих проблем селянського землекористування в основному зводяться до всебічного аналізу фактичного матеріалу.

Таким чином, більш ніж столітній досвід дослідження шляхетського землеволодіння у ВКЛ досі залишається актуальною спадщиною. Сучасні литuanісти, використовуючи інтелектуальний багаж істориків кінця XIX – початку XX ст., намагаються висвітлити непомічені чи малодосліджені раніше проблеми, або ж поглянути на них по-новому. Якщо джерела досліджень є вже давно відомими, то вивести праці з литuanістики (у даному разі мається на увазі питання шляхетського землеволодіння) на якісно новий рівень можна лише шляхом залучення сучасних методологічних підходів. Актуальним з огляду на дану проблему питанням залишається розробка комплексної програми публікації книг Литовської метрики. Якщо у литовських і білоруських литuanістів така програма вже втілюється й дає певні результати, то в українських вона – лише на стадії становлення.

У додатках подаються документи Литовської метрики, що ілюструють основні типи великокнязівських надань – лист-надання, привілей і підтверджувальний лист. Публікація документів здійснюється згідно з дипломатично-критичним методом та у відповідності із запропонованими В.Німчуком «Правилами видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції» (К., 1995) із деякими змінами.

¹ Прикладом активізації литuanістичних досліджень в Україні стало проведення у Кам'янці-Подільському 27–29 вересня 2007 р. міжнародної наукової конференції (Блануца А.В., Ващук Д.П., Копилов С.А. Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні і соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі // Укр. іст. журн. – 2008. – №2. – С.196–198).

² Дану класифікацію запропонував М.Довнар-Запольський, узагальнивши напрацювання своїх попередників – В.Антоновича, М.Владимирського-Буданова та М.Любавського (див.: Довнар-Запольский М. Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах. – Т.І. – К., 1901. – С.592).

³ Ковальский Н.П. Источники по социально-экономической истории Украины (XVI – первая половина XVII в.). – Днепропетровск, 1982. – С.16.

⁴ Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф.389 (Литовская метрика). – Оп.1. – Ед. хр.6. – Л.194.

⁵ Там же. – Ед. хр. 17. – Л.449–449 об.

⁶ Lietuvos Metrika. – Knyga №15 (1528–1538): Užrašymų knyga 15 / Parengė A.Dubonis. – Vilnius, 2002 (далі – LM 15). – P.125.

⁷ Ibid. – Knyga №3 (1440–1498): Užrašymų knyga 3 / Parengė L.Anužytė ir A.Baliulis. – Vilnius, 1998 (далі – LM 3). – P.41, 58, 64.

⁸ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Ед. хр.6. – Л.136.

⁹ Там же. – Ед. хр.35. – Л.126 об.–127 об.; 276 об.–277 об.; 184 об.–186.

¹⁰ Див., наприклад, надання господарській праці Оленшиній Глібовича Полонії Миколаївні на Олехнівську і Будисівську землі у Радунській волості; боярину Полоцької землі Івану Володкевичу на Теличинську і Цуранівську землі в Полоцькому повіті з приданою землею і ґрунтом, що він на р. Видриці зайняв; Станіславу Жирчинському на кут Судиловської землі, названої Задолгою, у Полоцькому повіті за пусту Борківську землю, виміняну у підданих Судиловців; Богдану Стецьковичу на дві служби людей в Оршанському повіті Росасенської і Любовицької волостей та на дві землі пустих (РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Ед. хр. 35. – Л.231 об.–232 об.; 296–296 об.; 297–297 об.; 305 об.–306 об.).

¹¹ LM 3. – P.38.

¹² Lietuvos Metrika. – Knyga №4. (1479–1491): Užrašymų knyga 4 / Parengė L.Anužytė – Vilnius, 2004 (далі – LM 4). – P.24–25, 28.

¹³ Наприклад, у 1492 р. Александр Ягеллончик надав смоленському окольничому князю Олехну Глазичу служебне село Мамаєвське у Смоленському повіті «до осмотра» (LM 3. – P.71); у 1507 р. Сигізмунд I Старий пожалував Васку Івановичу Бокію маєток Печихвости в Перемільському повіті до звільнення його вотчини від військ ве-

ликого князя московського (Lietuvos Metrika. – Knyga №8 (1499–1514): Užrašymų knyga 8 / Parengė A.Baliulis, R.Firkovičius, D.Antanavičius. – Vilnius, 1995. – P.197); у 1526 р. Сигізмунд I Старий своїм привілеєм пожалував пані Миколаєвій Багиної Марії та її сину Івашку Баці Терешівський маєток у Брацлавському повіті, який відійшов до державного земельного фонду після смерті пана Василя Сапеги. Указаний маєток надавався Бакам «до очищення їх отчизни у Смоленську» (РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.7. – Л.1051–1053).

¹⁴ Детально див.: Князі Масальські: документи і матеріали XVI ст. – Вип.1 / Підготовка до друку й авторський текст А.Блануца, Д.Ващука. – К., 2007. – С.116.

¹⁵ Lietuvos Metrika. – Knyga №227 (1533–1535): 8-oji Teismų bylų knyga / Parengė I.Valikonytė, S.Lazutka. – Vilnius, 1999 (далі – LM 227). – P.165.

¹⁶ LM 227. – P.165.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid. – P.131.

¹⁹ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Ед. хр.6. – Л.131–132.

²⁰ Там же. – Л.197.

²¹ Там же. – Л.198.

²² Lietuvos Metrika. – Knyga №25 (1387–1546): Užrašymų knyga 25 / Parengė D.Antanavičius ir A.Baliulis. – Vilnius, 1998. – P.283–284.

²³ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далі – AGAD). – Archiwum Radziwiłłów. – Dział II. – Ks.69/10. – Nr. mkf.421. – K.32.

²⁴ Наприклад, це надання у вотчину Яцьку Ілліничу на діличну вотчину у Стародубі, Грим'яче з людьми, половина Знобва, у Радогощі Долгин – його «отчизну» (LM 3. – P.30); Гринку Яглищевичу на вотчину: берег у Мельниці, вислугу Дубен; Ходкова Данковича вотчину: Ршичин, Злеєв; Іванова Хом'яковича вотчину: Сморгонь, Туря під Шумськом і дворище Баранове; Хидирева Манишича вотчину: Малин у Кременці (див.: LM 3. – P.63).

²⁵ LM 8. – P.252.

²⁶ AGAD. – Archiwum Radziwiłłów. – Dział II. – Ks.69/10. – Nr. mkf.421. – K.9–10.

²⁷ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 28 (1523–1560 гг.): Кніга запісаў 28 / Падрыхтоўка да друку і навук. апарат: В.Мянжынскі, У.Свяжынскі. – Мінск, 2000 (далі – Метрыка ВКЛ. – КЗ 28). – С.50.

²⁸ Там же.

²⁹ Там же. – С.104–105.

³⁰ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Ед. хр.17. – Л.233.

³¹ Там же. – Л.556–557, 605 об. – 606; Ед. хр.41. – Л.213 об. – 214, 214–214 об., 227–227 об., 227 об. – 228, 297–298.

³² Там же. – Ед. хр.22. – Л.99–99 об.; Блануца А.В. Привілеї на магдебурзьке право містам Великого князівства Литовського та регламентація в них питань торгівлі (друга половина XV – перша третина XVI ст.) // Історія торгівлі, податків та мита: Зб. наук. праць / За ред. О.О.Дячка. – Дніпропетровськ, 2007. – С.76–77. Такі ж дозволи надавалися господарями й на організацію у шляхетських маєтках ярмарків. Наприклад, у 1566 р. шляхтич Іван Зарецький Ісарний отримав дозвіл Сигізмунда II Августа на осадження міста на землях його маєтку Свирани та право проводити там два щорічні ярмарки (РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Ед. хр.50. – Л.258–258 об.).

³³ Метрыка ВКЛ. – КЗ 28. – С.65–66.

³⁴ Там же. – С.67.

³⁵ Там же. – С.80.

³⁶ Там же.

³⁷ Там же. – С.81. Дозволи на операції купівлі-продажу шляхетських маєтностей часто практикувалися в достатутний період. Наприклад, навесні 1512 р. володимирський староста кн. Андрій Олександрович Сангушко повідомляв великого князя литовського Сигізмунда I Старого, що купив отчизний і діличний маєток Долзк (Володимирський повіт) у холмовської зем'янки пані Стецькової Ламанової Ядвіги та її сина Якуба, а на доказ своїх слів пред'явив купчий лист. Князь просив господаря підтвердити купівлю великокнязівським листом. Сигізмунд I Старий задовольнив прохання кн. А.Сангушка,

підтвердивши йому від 1 квітня 1512 р. право на володіння маєтком Долзк «вічним правом» (AGAD. – Archiwum Radziwiłłów. – Dział II. – Ks.69/10. – Nr. mkf.421. – K.37–38).

³⁸ Наприклад, 17 серпня 1540 р. Сигізмунд I Старий своїм листом дозволив кн. Івану Вишневському здійснити обмін половини волинського маєтку Перемиля на литовський маєток Деречин кн. Олександра Кошарського (Метрыка ВКЛ. – КЗ 28. – С.95–96.).

³⁹ Метрыка ВКЛ. – КЗ 28. – №40. – С.89.

⁴⁰ Lietuvos Metrika. – Knyga №11 (1518–1523): Užrašymų knyga 11 / Parengė A.Dubonis. – Vilnius, 1997. – P.72.

⁴¹ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Ед. хр.17. – Л.254 об. – 255.

⁴² Там же. – Ед. хр.35. – Л.24.

⁴³ Частково такого принципу дотримувався М.Довнар-Запольський, проте дослідник лише «на око» визначав масштаби тих чи інших пожалувань (див.: *Довнар-Запольский М.* Государственное хозяйство... – С.592–616).

⁴⁴ *Мяньжынскі В., Дзярновіч А.* Шляхта і яе земельныя ўладанні ў Ашмянскім (Ошмянским) павеце ў першай палове XVI ст. (паводле Кнігаў №12–31 Метрыкі ВКЛ) // *Metriciana: Даследаванні і матэрыялы метрыкі Вялікага княства Літоўскага.* – Т.І. – Мінск, 2001. – С.46–108.

⁴⁵ *Мяньжынскі В., Дзярновіч А.* Шляхта, іншыя землеўласнікі і землеўладальнікі ды іхныя земельныя ўладанні ў Берасцейскім, Камянецкім і Кобрынскім паветах у другой палове XV – першай палове XVI ст. (паводле Кнігаў №12–33 Метрыкі ВКЛ) // *Metriciana: Даследаванні і матэрыялы метрыкі Вялікага княства Літоўскага.* – Т.ІІІ. – Мінск, 2004. – С.57–196.

⁴⁶ Див.: *Баранаускас Т.* Третий том альманаха *Metriciana*. *Metriciana: Даследаванні і матэрыялы метрыкі Вялікага княства Літоўскага*, т.3 // *Новости Литовской метрики.* – №8 (2004/2005). – Вильнюс, 2006. – С.28–29.

⁴⁷ *Спиридонов М.Ф.* Закрепощение крестьянства Беларуси (XV–XVI вв.). – Минск, 1993. – 223 с.

⁴⁸ *Гурбик А.* Аграрна реформа в Україні XVI ст. – К., 1997. – 62 с.; *Його ж.* Еволюція соціально-територіальних спільнот в середньовічній Україні (волость, дворище, село, сябринна спілка). – К., 1998. – 318 с.

1

1531.12.13. – Краків. Лист-надання Сигізмунда I Старого Немириній Олюхні на монастир Святої Пречистої за ручаєм в Овручі до живота

[Арк.203] Лист Немирыной олюхне на монастырь Светое Пречистое | дв Оврѣчно за рѣчаємъ

Жикгимонт Божю милостю король

Била намъ чоломъ земапка н(а)ша Немеринаа олюхъна и просила | в насъ монастыра Светое Пречистое дв Оврѣчомъ за рѣчаємъ, | который дей монастыр здавна естъ н(а)ше подане гос(п)о(о)дарское, а тепер | на немъ игумены нйт. Ино мы з ласки н(а)шоє на ей чоломъбите то | вчинили, тотъ монастыр Сватоє Пречистое за ручаємъ в Овѣрѣчомъ ей дали со всимъ с тымъ, што к тому монастырѣ | здавна прислухають. Маєтъ она тот монастырь ѡт насъ дерѣжати и на немъ са радити и справовати по томъ какъ и первшии | игумены того монастыра. А мы не маємъ ей оттолъ рѣшати, а ни того монастыра комѣ под нею давати аж до ей | живота,

и на то есьмо ей дали сєсь нашъ листь з нашею печатью. |

П(и)санъ 8 Краковѣ под лет(а) Бож(ѣ)(г)(о) нарож(ѣ)(н)(а) 1000 патсот 31 м(ѣ)с(а)ца дек(а)(б)(р)(а) 13 ден, индикт 5.

Михайло писаръ

Российский государственный архив древних актов. – Ф.389 (Литовская метрика). – Оп.1. – Ед. хр.17. – Л.203.

2

1511.06.15. – Берестя. Привілей Сигізмунда I Старого князю Федору Михайловичу Чорторийському на місто Литовиж (Володимирський повіт) вічним правом

[Арк.7] Привилей кн(а)зю Федорѣ Михайловичу Чорторызскому 1 на место Литовижъ зо всіми приналежностями 1 въ Володимирскомъ поветѣ за корола 1 его м(и)л(о)сти Жикгимонта вечнымъ правомъ 1

Во има Божѣе амен. Кгды бы вчинки людские, которыи с прирощена 1 своего кончуются через твердости листовъ кѣ вечности не 1 приведены слѣдшымъ сведѣтельством (слово надписане над рядком – А.Б.) кѣ пришлого часѣ ведомости не были 1 бы докончаны, сказала бы всакіе речи с часомъ старость, а для 1 того смысльностью Рады ѣставно естъ, абы безрадѣствомъ, 11 [Арк.7 зв.] а невѣстичностью речи, которыи сѣ имѣть на потомъ дѣлати шкоды, не было про то кѣ вѣдистое тоѣ то речи памяти, мы, Жикгимонт, 1 з ласки Божѣи король польскій, великій княз литовскій, рѣскій, кн(а)жѣ прѣское, 1 жомойтскій и иныхъ пан и дедичъ, чинимъ знаменито сим 1 нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ або чтѣчи его въслышитъ нинейшимъ и потомъ бѣдѣчимъ, комѣ бѣдѣть потребъ 1 того в ѣдати, ижъ вбачивъши есмо верѣнѣю и справедливѣю, 1 и накладнѣю, завѣжды николи не мешканѣю слѣдѣбѣ кн(а)за Федора 1 Михайловича Чорторызского, ижъ он 1 з особливыхъ завѣжды цнотъ 1 своихъ не былъ вмешканъ слѣдѣбѣ нашихъ и земьскихъ противѣ 1 неприятелей нашихъ всакою повольностью и накладомъ, статкомъ 1 своимъ не мотѣючи горла своего ѡхотнѣ намъ заслѣговаль. Мы, маючи 1 възгляд ѡ заплатѣ працы его и хотачи его на потомъ ѡхотнейшого и пылейшого мети в большихъ слѣдѣбахъ нашихъ, іако толмѣ пану его дедичномѣ, и для того з особливой ласки н(а)шои 1 пожаловали есмо его: дали емѣ 8 Володимирскомъ поветѣ место 1 нашо на има Литовижъ зъ войтовѣствомъ 1 монастырь Св(а)того 1 Николы 1 сѣ сѣлы 1 людьми монастырскими, 1 сѣлища з Чарки со въсьми людьми зъ земьлами пашьными и борными, из боры, из 1 лесы, из дѣбровами, из ловы зверинными и пташими, из гаи 1 сѣнолѣжати, из лады, и ставы 1 ставищи, из млыны 1 их вымелки, 1 и с озеры, из реками, из рѣчьками, 1 и потоки, 1 и колодези, из данми 1 грошовыми 1 медовыми, 1 и бобьровыми, 1 и кѣничьными, 1 и слѣдѣбами, 1 и с корчмами в томъ мѣстѣ 1 со въсьми поплатѣки 1 полатѣми, 1 и доходы, 1 и пожитѣки, которыми кольвек именемъ 1 могѣтъ названы або менены бытии со въсьмъ правомъ 1 панѣствомъ, 1 и пожиткомъ ничого на насъ не ѡставляючи 1 на 1 наши наследки. А дали есмо емѣ тоѣ место Литовижъ зъ войтовствомъ литовижскимъ 11 [Арк.8] 1 со всіми доходы войтовскими, што к томѣ 1 войтовѣствѣ здавна прислѣхало, 1 монастырь Светого Николы 1 сѣла, 1 и люди монастырские, 1 сѣлища з Чарки со въсьмъ, какъ сѣ сѣ стародавъ въ 1 своихъ границахъ мають 1 какъ на насъ держано. Такъ же даемъ 1 и дозволаемъ емѣ в томъ мѣстѣ в Литовижи два ярмарѣки мети 1 в кожѣдый годъ, первый ярмарокъ на ден Перенесенѣа мощемъ Светого 1 Николы, а дрѣгий ярмарокъ 8в осень на день Светого Николы жѣ, а торгъ 1 в кожѣдый тѣй ден во вѣторокъ. И подтверждаемъ то симъ нашимъ листомъ 1 вечно кн(а)зю Федорѣ Михайловичѣ Чорторызскомѣ 1 его кн(а)г(и)ни, 1 их 1 детамъ, 1 на потомъ бѣдѣчимъ ихъ щадѣкомъ. Маѣтъ онъ 1 и его наследки тоѣ место Литовижъ зъ войтовѣствомъ литовижскимъ 1 из доходы всіми войтовскими 1 монастырь Св(а)того Николы 1 и сѣ сѣлы 1 людьми монастырскими, 1 сѣлища з Чарки, 1 сѣ сѣ тѣми вышей 1 менеными двѣма ярмарѣки 1 с торѣгомъ держати 1 вѣживати 1 вѣчно 1 непорѣшно со въсьмъ какъ, какъ вышей в сѣмъ нашемъ 1 листѣ выписано, 1 и волѣнь онъ то ѡтѣдати 1 продати, замѣнити 1 розширити, 1 люди садити кѣ своемѣ 8житочномѣ 1 и лепѣшомѣ ѡбернѣти, какъ сѣ емѣ 1 его жонѣ, 1 ихъ наследкомъ 1 налепѣй ѡвидитъ.

На твердость того печать нашѣ казали | есмо привесити к семѣ нашоѣ листѣ.

При томѣ были велебный и вожонный княз Войтехъ бискупъ виленский, воевода виленский, | канцлер нашъ пан Миколай Миколаевичъ Радивиловича, воевода | троцкий, маршалокъ дворный пан Григорей Станиславовичъ ѿстиковича, гетьман, староста лѣцький и браславський и веницкий, | маршалокъ Волынское земли княз Костентинъ Ивановичъ ѿстрозский, панъ троцкий (два слова надписані над рядом – А.Б.), староста жомойтський панъ Станиславъ яновичъ, воевода полоцький пан Станиславъ Глебовичъ, староста городенский | пан Станиславъ Петровичъ, воевода новгородський панъ ан || [Арк.8 зв.] яновичъ Заберезенский и инии Панове Рада наша.

Сталоса и дано | 8 Берестѣи лета Божьего тисеча патьсотъ первонодѣсать м(є)с(а)ца июнь патьинадесать ден, индикта четвертого|надесать.

Российский государственный архив древних актов. – Ф.389 (Литовская метрика). – Оп.1. – Ед. хр.22. – Л.7–8 об.

3

1537.12.14. – Краків. Підтверджувальний лист Сигізмунда I Старого пану Михайлу Васильовичу на куплений у волинського зем'янина Івана Бєліковича Свищовського за сто кп литовських грошів маєток Козлово (Володимирський повіт)

[Арк.31 зв.] Потверженъ панѣ Михайлу Василевичу на тоѣж | именъе Козлово, кѣпленое ѣ Ивана Бєликовича | Свищовского вѣчностью

Жикгимонт Божю м(и)л(о)стью корол полский, великий княз | литовский, рѣский, прѣский, жомойтский, мазовецкий и иных |

Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него | посмотрить або чтѣчи его ѣслышитъ, нинешънимъ | и на потомъ бѣдѣчимъ, комѣ бѣдетъ потребъ того | ведати.

Билъ намъ чоломъ писаръ нашъ, державца крѣвский и медницкий пан Михайло Василевичъ и поведилъ перед | нами, што жъ землянинъ земли Волынское Иван Васковичъ | Бєликовича Свищовский спѣстилъ и продалъ емѣ вгодою | имєне свое властное Козлово в повете Володимєрьскомъ | за сто копъ грошей литовское монеты вѣчно и на веки непоѣрѣшно емѣ самомѣ и его п(а)ней, и детемъ, и на потомъ бѣдѣчимъ их щадкомъ | з дворомъ тамошънимъ, который естъ | в томъ именю Козлово справен с пашънами дворъными и со вѣсьми людми и ихъ земълями и съ сеножатыми, гаи и болоты, || [Арк.32] и лєсы из дѣбровами, с озєры, реками и речками, съ ставы и ставищи, | з млыны, ихъ вымєлки и со вѣсимъ с тымъ якъ сѣа оное имєне прѣречоное само в себе и въ границахъ, и в обыходѣхъ своих маєтъ, | што здавѣна к немѣ прислѣхаєтъ, ничого на себе и на потомъки свои | не зоставѣючи и никоторы листы твердости на оное имєне | прислѣхаючи он в себе мелъ. он тыи вси (слово надписане над рядом – А.Б.) листы емѣ ѿгъдалъ, и листъ | свой записный, писанный на паркгаменѣ под сведомомъ и печатъми | некоторыхъ людей добрыхъ п(а)нѣ Михайлѣ, которые же он | перед нами покладалъ и билъ намъ чоломъ, абыхмо на то дали | емѣ нашъ листъ, и тотъ листъ оного Свищовского продажный | слово ѿгъ слова в сєсъ нашъ листъ велєно и то привилѣемъ | нашимъ на вѣчность емѣ подтвердили. А такъ мы оного листѣ | того Ивана Бєликовича ѿгледавъши казали его слово ѿгъ слова | в сєсъ нашъ листъ вписати, который жа такъ сѣа в себе маєтъ. |

«а, Иван Васковичъ Бєликовича Свищовский, землянинъ земли | Волынское, визнаваю симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотрить або чтѣчи его ѣслышитъ, нинешънимъ и потомъ | бѣдѣчимъ, комѣ бѣдетъ потребъ того ведати, што жъ | которое имєне наймѣа Козлово ѣ Володимєрьскомъ повете | кѣпилъ былъ ѿтець мой Васко Бєликовичъ со вѣсимъ, што | к немѣ прислѣхаєтъ ѣ кн(а)за Федора Чѣтверътенского за сто | копъ грошей литовское монеты на вѣчность, а княз Федор | такъ же тоє имєне Козлово кѣпилъ ѣ небожъчика пана | ѿлєхна Скорѣты з Молодиатичъ за певънѣю сѣмѣ п(є)н(а)зєй, на што ж | и листъ п(а)на Скорѣтинъ в себе

мель, и тотъ листь его и теж свой продажный || [Арк.32 зв.] княз Федоръ Четвертьтенский ѡтъцѣ моемѣ на то далъ. | яко жъ г(о)с(п)(о)д(а)рѣ король его м(и)л(о)сть за чоломѣбитѣемъ ѡтъца | моего тѣю кѣплью его, имене Козлово, за всѣмъ привилѣемъ | своимъ на вѣчность рачиль потвердѣти, которогож имена | за кѣпльею своею и потверженьемъ г(о)с(п)(о)д(а)рѣскимъ ѡтецѣ | мой Васко в сѣпокойномъ держаньи и въ поживани былъ | ажъ до живота своего, и по немъ |а самъ тоѣ имене так | же спокойне к рѣкамъ своимъ держалъ, нижъли по чомъ | мене ѡ тоѣ имене Козлово листь г(о)с(п)(о)д(а)рѣскими кѣ правѣ позывати пан Михайло его м(и)л(о)сть Васильевичъ, писар г(о)с(п)(о)д(а)ря короля его м(и)л(о)сти, державъца медницкий и кревский, менѣючи | то близкостью панѣе своеѣ, ино ачѣкольве |а достаточныи права и твердости на тоѣ имене Козловъ в себѣ мель, | за которыми его м(и)л(о)сть княз Федоръ Четвертьтенский ѣ п(а)на | ѡлехѣна Скорѣты кѣпили и певѣнѣю сѣмѣ п(ѣ)н(а)зѣй за то | емѣ далъ, и яко тежъ княз Федоръ ѡтъцѣ моемѣ то | продалъ и меновитѣ таа сѣма сто копѣ грошей на листѣ | его естѣ ѡписана. А к томѣ г(о)с(п)(о)д(а)рѣ король его м(и)л(о)сть при той | вышей менованой кѣпли ѡгѣца моего zostавиль и привилѣемъ своимъ то емѣ на вѣчность потвердиль, лечъ | хотечи есми панѣ Михайлѣ его м(и)л(о)сти в томъ са заховати | и приазни его м(и)л(о)сти на пришѣлеы часы вживати, принал | есми коло того из его м(и)л(о)стыю вгодѣ тоѣ имене вышей писаное || [Арк.33] Козлово спѣстиль и продалъ за тѣю жъ сѣмѣ, за которѣю ѡтецѣ мой | небожѣчикъ Васко Беликовичъ ѣ кн(а)зя Федора Четвертьтенского | кѣпили, то естѣ за сто копѣ грошей литовское монеты вѣчно | и на веки непорѣшъно панѣ Михайлѣ Васильевичѣ, писарю г(о)с(п)(о)д(а)рѣскомѣ | и его м(и)л(о)сти п(а)неи, и детемъ, и на потомъ бѣдѣчимъ шадкомъ ихъ | м(и)л(о)сти з дворомъ тамошнимъ, который естѣ в томъ имени Козлове | справен и с пашѣнами дворными и со всеми людми из ихъ земѣлами, | сѣ сѣножатѣми и болоты, гаи, лѣсы и дѣбровами, с озеры и реками, и рѣчѣками, сѣ ставы и ставищи, з млыны и ихъ вымелѣки, | и с слѣжѣбами тыхъ людей и со всѣми платы и доходы, и полжитѣки, которые з нихъ приходѣати, и со всѣм с тымъ |акъ сѣа | тоѣ преречное имене Козлово само в себѣ и въ границахъ, и обыходехъ своихъ маѣтъ, и што здавна к немѣ прислѣхаѣтъ, и вжо | таа сѣма сто копѣ грошей литовскихъ сполѣна мене ѡтѣ п(а)на | Михайла его м(и)л(о)сти дошѣла и сѣпольнаа запѣлата в томъ ми са | ѡтѣ его м(и)л(о)сти стала. И маѣтъ ихъ м(и)л(о)сть сами и дети, и по томѣки ихъ тоѣ имене Козлово держати и въживати |ако | властѣное дедицѣство свое на вѣчныѣ часы, и вольни его ѡтѣ|дати, продати, замѣнити и розширити, прибавити и кѣ своемѣ | лепѣшомѣ а въжиточномѣ ѡберѣнѣти |акъ налѣпей розмѣючи, а которые листь и твердости |акъ п(а)на ѡлехѣна Скорѣтѣины листь, и тежъ кн(а)зя Федора Четвертьтенского, за чимъ | ѡтецѣ мой в него то кѣпили и привилѣемъ, потверѣженѣ г(о)с(п)(о)д(а)рѣское | на тоѣ имене в себѣ есми мель, тыи вси листь панѣ Михайлѣ | писарѣ ѡгѣдалъ и ѡное имене Козлово в моцѣ его м(и)л(о)сти здаю | и спѣщаю, из него сѣа вѣчне вырекамъ и въжо не маю |а самъ, ани моа || [Арк.33 зв.] жона и дети, и потомѣки, и никоторѣ близкиѣ наши в тоѣ имене | ничимъ сѣа встѣпати и никоторыми причинами под паномъ | Михайломъ и его м(и)л(о)сти детѣми, и потомѣки ихъ того пойсѣкѣвати, и на то далъ есми панѣ Михайлѣ его м(и)л(о)сти сѣсъ мой лист | з моею печатѣю.

При томъ были писаръ г(о)с(п)(о)д(а)ря короля его | м(и)л(о)сти пан Венцлавъ Николаевичъ, а войский берестейский, писар | п(а)на воеводы его м(и)л(о)сти виленского пан Мартинъ Тѣр, а двоѣранѣ г(о)с(п)(о)д(а)рѣские пан Федоръ Богѣдановичъ Мышка Холоневский, | пан Валах ѡлѣксѣевичъ, пан Михѣно |акѣбовичъ, пан Василей | Фалилиевичъ.

А дѣла лепѣшое твердости просиль есми тыхъ | панѣвъ ихъ ѡ печати, и ѡни на прозѣбѣ мою то вчинили и пѣчатѣ свои привѣсили к сѣмѣ моемѣ листѣ.

Писанъ ѣ Кракове | под лѣтъ Божѣ(ѣ)г(о) нароженѣа тѣсѣаца пѣтьсотѣ тридѣцѣ | сѣмого годѣ м(ѣ)с(а)ца |юла четвѣртого дѣна, индикѣа десѣатого.» |

И з ласки нашеѣ на его чоломѣбитѣе то есмо вчинили, на то | дали емѣ сѣсъ нашъ листь и тоѣ имене вышей писаное | Козлово потверѣжаемъ симъ нашимъ листомъ п(а)нѣ Михайлѣ | самомѣ и его жонѣ, их детемъ, и на потомъ бѣдѣчимъ ихъ | шадкомъ вѣчно и на веки непорѣшъно, маѣтъ ѡни тоѣ имене | Козлово з дворомъ тамошнимъ, который в томъ имени Козловѣ естѣ справен, и с пашѣнами дворными, и со всѣми людми | и з ихъ земѣлами, зѣ сѣножатѣми и болоты, гаи и лѣсы и з дѣбѣ | ровами, с озеры, реками и рѣчѣками, ставы и ставищи, з млыны, | ихъ вымелѣки,

и з слѣжѣбами тых людей, и со вѣсими платы | и доходы, и пожитѣки, которые с них приходать, и со всим || [Арк.34] с тымъ, якъ сѧ оное имѣне преречоное Козлово само в собе ив границах, | и въ вобыходехъ сѧ своихъ маеть и што зѣдавна к немѸ прислѣхаеть деръжати и въживати яко властѣное дѣдицѣство | свое на вѣчныи часы водлѣ листѸ оного Ивана Беликовича. | И вольни оуни тоѣ имѣне оутѣдати и продати, заменити, розширити, прибавити и къ своемѸ лѣтъшомѸ и въжиточномѸ | оберънѣти яко сами налѣпей роздѣлючи. А тотъ Иван Свищовскій самъ и его жона, и дети, и потомъки, и никоторые близкие | ихъ в тоѣ имѣне ничимъ Ѹстѣпати и никоторыми причинами | под паномъ Михайломъ и его панею, и детьми, и потомъки ихъ | того поискивати.

А на твердость того и печать нашѸ казали | есмо привесити к семѸ н(а)шомѸ листѸ.

Писан Ѹ Краковѣ под лѣтъ | Божѣ(Ѹ)(г)(о) нарожѣ(Ѹ)(н)(а) 1537 м(Ѹ)с(а)ца дек(а)(б)(р)(а) 14 ден, инди | ктѣ 11. |

Иван Горностай, подскарбий зем(с)(к)(н)(й), |
маршалокъ и писаръ. |

Российский государственный архив древних актов. – Ф.389 (Литовская метрика). – Оп.1. – Ед. хр.22. – Л.31 об. – 34.

The article analyses the sources of the study of the problems of gentry land owing in the Great Lithuanian Duchy, generalizes the main types of duchy land allocations and confirmations for the dukes, lords and gentry, and also presents the most widespread research methods of studying of declared problem for today and offers personal view on the ways of its solution. The attachments provide the documents of Lithuanian metrics, which illustrate the main types of duchy allocations: a letter of allocation, a privilege and a confirmation letter.